

บทที่ 1

บทนำ: ประวัติศาสตร์แห่งการบ่มหญิงในไทย

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การอบรมผู้หญิงในสังคมไทยตั้งแต่ยุคสมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน มักจะกระทำกันไปตามจารีตของสังคม โดยให้มุมมองเรื่องเพศเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการกำหนดและแบ่งแยกชุดความรู้ต่างๆ ความรู้ที่ผลิตขึ้นและประทับตราความเป็นเจ้าของโดยพิจารณาจากมุมมองทางเพศนี้จึงถูกกำกับด้วยค่านิยมและความคาดหวังต่อสถานภาพทางเพศตามระบบสังคมชายเป็นใหญ่ หากแต่พบว่า ในสภาพสังคมไทยในอดีตมีลักษณะเฉพาะที่ต่างกับยุคสมัยปัจจุบันคือ เป็นสังคมที่ปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช การจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในสังคมถูกกำหนดอย่างชัดเจนด้วยระบบนายกับไพร่ ดังนั้น ความเป็นนาย ความเป็นป่าว ความเป็นหญิง ความเป็นชายล้วนมีนัยยะต่อการกำหนดช่วงชั้นที่ใช้จัดลำดับความสูงต่ำของคนในสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้ ที่ทางการถ่ายทอดความรู้หรือการอบรมผู้หญิงระหว่างหญิงผู้มีศักดิ์กับหญิงชาวบ้านย่อมมีความแตกต่างกันไปด้วย

ในสมัยก่อนตั้งแต่ยุคสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงต้นรัตนโกสินทร์ การศึกษาของคนไทยทั้งหญิงชายไม่ได้ทำในระบบโรงเรียน สมัยก่อนคนไทยจะให้พื้นที่ของวัดเป็นสถานที่ศึกษาและมีพระสงฆ์เป็นครูผู้สอน ประกอบกับค่านิยมโดยทั่วไปที่พ่อแม่ไม่สนับสนุนให้เด็กผู้หญิงได้เรียนหนังสือเพราะกลัวว่าจะเรียน "เพลงยาว" ได้ตอบชายทำให้เป็นที่เสื่อมเสียได้ การอบรมให้ความรู้แก่เด็กผู้หญิงจึงเป็นจารีตที่ปฏิบัติกันภายในบ้าน ดังนั้น บ้าน จึงกลายเป็นพื้นที่แห่งแรกที่เด็กผู้หญิงเรียนรู้ที่จะระบุถึงตำแหน่งแห่งที่ของตนว่า พื้นที่ของเด็กผู้หญิง คือ ที่บ้าน และเมื่อเด็กผู้หญิงอยู่ในบ้านจะต้องฝึกหัดเรียนรู้งานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบ้านงานเรือน งานฝีมือเย็บปักถักร้อย ตลอดจนการครัว หุงหาอาหาร ทำขนม ทอผ้า ปั่นฝ้าย ฯลฯ นอกจากนี้ผู้หญิงไทยในสมัยก่อนยังจำเป็นต้องเรียนรู้ในเรื่องของการทำไร่นาอีกด้วย เพราะถือว่าเป็นงานที่สำคัญยิ่งของทุกครัวเรือน¹ ในช่วงเวลาว่างเด็กผู้หญิงทั่วไปมักจะทำให้เวลาในการฝึกหัดร้องเพลงและรำรำ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เพลงที่ใช้เป็นเพลงง่ายๆ และมักจะเป็นเพลงพื้นเมือง เช่น เพลงเกี่ยวข้าว แม่ศรี เป็นต้น

¹ พรพนศรี วิชากรกุล, "วิวัฒนาการทางการศึกษาของหญิงไทย," (แผนกวิชาครุศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2005), น. 6.

สำหรับหญิงชนชั้นสูงแม้จะถูกอบรมความรู้ภายในพื้นที่ของบ้านเจกเช่นหญิงสามัญ แต่ความรู้ที่ใช้อบรมจะมีความแตกต่างกันไปคือ ผู้หญิงในชนชั้นสูงจำเป็นจะต้องเรียนรู้ศีลธรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี กิริยามารยาท เคหศาสตร์ ศิลปประดิษฐ์ ปักสะดึงรีงไหม ทำร่ำแป้งหอม และดอกไม้แห้ง² เป็นต้น เมื่อบ้านกลายเป็นสถานที่ที่ใช้ในการเรียนรู้ของเด็กผู้หญิง ผู้ที่เป็นครูถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ จึงยอมหลีกเลี่ยงไม่พัวพันแม่ของเด็กผู้หญิงเอง หากหญิงใดเป็นทาสหรือเป็นผู้รับใช้ ความรู้ที่ได้รับมักจะเกิดจากการเป็นลูกมือหรือถูกฝึกหัดให้รับใช้ทำงานอยู่บ่อยๆ โดยมากมักจะเป็นงานหนักๆ จนกระทั่งทำได้เองในที่สุด

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า เด็กผู้หญิงไทยในสมัยก่อนจะต้องเรียนรู้บทบาทหน้าที่ของตนที่ผูกโยงมากับเพศสภาพความเป็นหญิงด้วยการถูกฝึกฝนผ่านงานในชีวิตประจำวัน และถือเป็นการฝึกหัดงานที่เกี่ยวกับทักษะทางเศรษฐกิจเพื่อการดำรงอยู่ของสมาชิกในครอบครัว ดังนั้น การแบ่งงานและพื้นที่ตามเพศสภาพทำให้ผู้หญิงไทยในสมัยก่อนมีความผูกพันหรือใช้ชีวิตอยู่ในบริบทของพื้นที่ภายในบ้านเป็นหลัก ในสังคมที่ชายเป็นใหญ่การแบ่งแยกงานของหญิงชายโดยพิจารณาจากพื้นที่ในบ้านและนอกบ้านถูกกระทำให้ดูเหมือนเป็นการแบ่งอย่างตัดขาดออกจากกัน อีกทั้งกำหนดให้คุณค่าของงานนอกบ้าน/ผู้ชายเหนือกว่างานบ้าน/ผู้หญิง แต่แท้ที่จริงแล้วการแบ่งแยกดังกล่าวไม่เคยเป็นจริง เพราะงานที่ผู้หญิงทำในบ้าน ไม่ว่าจะเป็นงานบ้าน งานครัว ทอผ้า ปั่นฝ้ายและอื่นๆ อีกสารพัดอย่าง ล้วนเป็นงานภายในบ้านที่ค้ำจุนงานนอกบ้านแทบทั้งสิ้น ผู้หญิงทำงานภายในบ้านทั้งที่เป็นของตัวเองเอง ของผู้ชายและของสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวเพื่อให้ผู้ชายได้มีเวลาออกไปทำงานนอกบ้านได้ เป็นการจัดสรรเวลาที่ทำให้สร้างเศรษฐกิจภายในครอบครัว ในอีกแง่มุมหนึ่งของความเป็นจริงผู้หญิงไทยสมัยก่อนเมื่อทำงานภายในบ้านเสร็จยังต้องออกไปช่วยสามีทำไร่ทำนาซึ่งถือเป็นงานนอกบ้านและเป็นงานหลักของผู้ชาย ด้วยสภาพชีวิตและภาระหน้าที่ของผู้หญิงที่ปรากฏในชีวิตประจำวัน จึงเป็นเหตุให้เด็กผู้หญิงจำต้องเรียนรู้บทบาทหน้าที่ตามเพศสภาพของตนเอง

ต่อมา ในยุคสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อทำการค้ามากขึ้น ความรู้ในเรื่องงานครัวของผู้หญิงมีความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด คนต่างชาติได้นำวิธีทำอาหารและขนมหลายอย่างมาเผยแพร่ เช่น ขนมฝอยทอง ขนมฝรั่ง เป็นต้น ประกอบกับในยุคสมัยอยุธยาที่มีความเฟื่องฟูในงานวรรณกรรมและนาฏศิลป์อย่างขีดสุด ความรู้ที่ผู้หญิงได้รับจึงเพิ่มเติมมากขึ้นไปจากเดิมแต่ยังคงจำกัดอยู่ในแวดวงหญิงชั้นสูงเท่านั้น หญิงในราชสำนักบางคนมีรู้ในเรื่องโคลง

² คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิภาพสตรี สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, สตรีไทยใน 2000ปี (กรุงเทพฯ: ไบปรากฏสถานพิมพ์, 2530), น. 18.

กลอนเป็นอย่างดีสามารถเจรจาโต้ตอบเป็นโคลงกลอนได้อย่างคล่องแคล่ว³ เพราะในราชสำนักนิยมส่งเสริมอบรมความรู้ด้านอักษรศาสตร์ให้กับหญิงชนชั้นสูงและเจ้านายหญิง เช่น ในสมัยอยุธยาพระราชธิดาในพระเจ้าบรมโกษฐ์ที่ทรงได้รับการยกย่องว่า เป็นกวีเอกสตรีมีถึงสองพระองค์ด้วยกันคือ เจ้าฟ้าคุณทูลและเจ้าฟ้ามงกุฎ ส่วนหญิงที่เป็นลูกผู้ดีก็แจกเช่นกันมักนิยมมาถวายตัวเข้าอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อได้มีโอกาสฝึกหัดการละคร ขับร้อง ระบาย ฟ้อนรำ ดุริยสังคีต ฯลฯ และได้นำมาใช้ในการแสดงพระราชพิธีต่างๆ เช่น บวงสรวงและสมโภช เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายสมัยอยุธยาเป็นช่วงที่มีการฟื้นฟูนาฏศิลป์ส่งผลให้มีนาฏวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกษฐ์ อาทิเช่น เรื่องมโนห์รา สังข์ทอง สังข์ศิลป์ไชย สุวรรณหงส์ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นละครในที่ได้รับการส่งเสริมและถือเป็นละครหลวงที่ใช้ผู้หญิงเป็นผู้แสดงทั้งหมดและจัดการละเล่นแต่เพียงในพระราชวังเท่านั้น ส่งผลให้หญิงลูกผู้ดีทั้งหลายมาถวายตัวเพิ่มมากขึ้น เพื่อที่ต่อมารจะได้เรียนรู้ในด้านศิลปการฟ้อนรำและการละครด้วย⁴

ในช่วงเข้าสู่ยุคต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ไทยเพิ่งจะตั้งตัวเป็นปึกแผ่นมั่นคง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะปรับปรุงประเทศให้เจริญ พระราชกรณียกิจที่ทรงปรับปรุงส่วนใหญ่นักไปในด้านการปกครอง กฎหมายและศาสนา ส่วนด้านการศึกษาปรับปรุงไม่มากนักและจะกระทำเพียงแต่เฉพาะการศึกษาของชาย เพราะเมื่อศาสนาได้รับการส่งเสริมให้มีการทำสังคายนา ชายที่บวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณรเรียนพระธรรมก็จะได้รับการทำนุบำรุงส่งเสริมไปด้วยให้ได้ศึกษาพระธรรมอย่างกว้างขวาง⁵ สำหรับการศึกษาของผู้หญิงยังไม่ได้สนับสนุนอย่างจริงจังนัก แต่อย่างไรก็ตาม ช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์พระบรมมหาราชวังกลายเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษาอบรมที่ดีที่สุดแก่ผู้หญิง⁶ จนกระทั่งมีสุภาสิตเปรียบเปรยเมื่อสรรเสริญกิริยามารยาทที่งดงามของผู้หญิงว่า “เหมือนหญิงชาววัง” เป็นต้น แต่กระนั้นก็ตามดังที่กล่าวมาแล้วว่า หากจะพิจารณาการศึกษาของหญิงไทยจำเป็นต้องคำนึงถึงชนชั้นของผู้หญิงด้วย ผู้หญิงที่ได้รับการอบรมให้มีความรู้มักจะทำกีดแต่เพียงแวดวงของหญิงชั้นสูงหรือลูกผู้ดี แต่หญิงชาวบ้านทั่วไปในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์กลับไม่ได้รับการสนับสนุนมากเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากข้อความบันทึกของมองเซนเยอร์ ปัลเลอกัวซ์ที่เข้ามาในประเทศไทยเวลานั้น ที่ปรากฏในหนังสือราช

³ คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิภาพสตรี, สตรีไทยใน 2000 ปี, น. 9.

⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 10.

⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 11.

⁶ สุนันทา นิตยจินต์, “การศึกษาของสตรีไทยระหว่างพุทธศักราช 2411 ถึง 2475,” (วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ ภาควิชาสารัตถศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), น. 77-92.

อาณาจักรหรือประเทศสยาม พิมพ์จำหน่ายปี พ.ศ. 2397 ไว้ว่า การศึกษาของเด็กหญิงมีการสอนให้ทำครัว ตำน้าพริก ทำขนม มวนบุหรี่และจับพลู⁷ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะหญิงชาวบ้านทั่วไปมักถูกจำกัดให้อยู่แต่พื้นที่ในบ้านและทำงานกระจุกกระจิก เช่น ไกวเปล หุงข้าว ฝ้ายบ้าน ทำนา เป็นต้น มากกว่าสนใจเรียนอ่านหนังสือ⁸ เนื่องจากลักษณะการศึกษาสำหรับเด็กผู้หญิงเป็นไปตามจารีตของสังคมไทยที่กำหนดด้วยค่านิยมและความคาดหวังตามสถานภาพทางสังคม ตามหลักพุทธศาสนาและกฎหมายที่กำหนดให้ผู้หญิงมีบทบาทของการเป็นแม่และภรรยาที่ดีเท่านั้น จารีตทางการศึกษาจึงยอมหลีกเลี่ยงไม่พันความรู้ที่เกี่ยวกับการเป็นแม่บ้านแม่เรือน หากเพียงแต่มีศูนย์กลางการศึกษาที่ต่างกันหญิงชั้นสูงคือราชสำนักแต่ในหญิงชาวบ้านเป็นเพียงการเรียนรู้ภายในครอบครัว⁹

จวบจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 4 มีพระราชประสงค์ให้พระเจ้าลูกยาเธอและพระราชธิดาทรงรับการศึกษาในวิชาการต่างๆ รวมทั้งภาษาต่างประเทศที่นอกเหนือจากวิชาที่นิยมสอนกันมาแต่เก่าก่อน ทั้งนี้ได้ทรงจ้างหม่อมชาวอังกฤษที่อยู่ในประเทศสิงคโปร์ คือ นางแอนนา ลีโอโนเวนมาเป็นครูในพระบรมมหาราชวัง ในประมาณปี พ.ศ. 2414 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 นับเป็นการเปิดศักราชแห่งการพัฒนาด้านการศึกษาอย่างแท้จริงสำหรับหญิงชาย โดยในช่วงปี พ.ศ. 2417 มีการก่อตั้งโรงเรียนสตรีแห่งแรกเกิดขึ้นโดยคณะสอนศาสนาอเมริกัน คือ โรงเรียนกุลสตรีวังหลังหรือเรียกกันว่า โรงเรียนหม่อมไคล์ (ภายหลังเปลี่ยนเป็นโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย)¹⁰ วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโรงเรียนเกิดจากศาสนทูตอเมริกันเห็นว่า เด็กหญิงไทยควรจะได้รับการศึกษาด้านวิชาหนังสือและต้องการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ทำให้สตรีชาวอเมริกันเริ่มทำความรู้จักกับหญิงชาวบ้านใกล้เรือนเคียงชักชวนให้มาหัดเย็บเสื้อผ้า ชักฟอกและรีดผ้าพร้อมๆ กับให้ฝึกหัดอ่านหนังสือไปด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ภายใต้สถานการณ์ที่คนไทยในสมัยนั้นยังไม่นิยมส่งลูกสาวเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนเพราะยังมองว่าการเรียนหนังสือเป็นเรื่องแต่เฉพาะสำหรับผู้ชาย ทำให้เด็กผู้หญิงที่มาเรียนถูกเขม่นมองจากชาวบ้านเป็นอย่างมาก ดังนั้น การพยายามจะชักชวนให้เด็กผู้หญิงมาเรียนหนังสือจึงเป็นเรื่องที่ใหม่และยากมาก ขนาดที่มีเรื่องเล่าขานว่า ชาวอเมริกันถึงกับต้องออกเงินจ้างให้มาเรียนหรือมีของมาหลอกล่อให้เด็กผู้หญิงมาเรียน โดยไม่คิดค่าเล่าเรียน

⁷ ศยามานนท์, รองประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, "หนังสือราชอาณาจักรของมองเซนเยอร์ บิลเลอว์ธ", (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2495), น. 2. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองวันครบหกสิบปีของกระทรวงศึกษาธิการวันที่ 1 เมษายน 2495). อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, น. 16.

⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 19.

⁹ วารุณี ภูริสินสิทธิ์, สตรีนิยม: ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ, 2545), น. 96-100.

¹⁰ คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิภาพสตรี, สตรีไทย 2000 ปี, น. 19.

มีหน้าซ้ำยังต้องเลี้ยงดูอีก ในที่สุดมิชชันนารีจำเป็นต้องออกอุบายต่างๆ ที่ทำให้ผู้ปกครองยินยอมส่งลูกสาวมาเรียนอย่างต่อเนื่อง¹¹ อุบายสำคัญของการชักจูงใจให้เด็กผู้หญิงมาเรียนคือ จัดให้มีการเรียนการสอนในด้านการฝีมือ เย็บ ปัก ถักร้อยตลอดจนความรู้ในด้านต่างๆ ที่เด็กผู้หญิงเคยได้รับจากการอบรมในบ้านให้เป็นส่วนหนึ่งของการสอนภายในโรงเรียน โดยกำหนดขึ้นเป็นหลักสูตรการเรียนการสอน และเริ่มกระทำกันตั้งแต่มีโรงเรียนสตรีแห่งแรกในประเทศไทยจวบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มีการกล่าวกันว่า เด็กนักเรียนหญิงที่ยอมมาเรียนในสมัยเริ่มแรกเป็นเพราะมีความตั้งใจจะเรียนการฝีมือเย็บปักถักร้อย ชักเลื้อย ริดผ้ามากกว่าเรียนอ่านเขียนหนังสือเสียอีก นักเรียนโดยมากเป็นลูกหลานของคนไทยหรือคนจีนที่รับจ้างทำงานอยู่ในวงการมิชชัน ไม่ใช่เด็กหญิงชนชั้นสูงหรือบุตรผู้ดีมีตระกูล แต่อย่างไรก็ตาม ในที่สุดผลของการจัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลังที่มิชชันนารีอเมริกันกระทำขึ้นประสบความสำเร็จ เด็กนักเรียนหญิงที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาสามารถเย็บปักถักนิตติ้ง โครเช ผลัดเวรกันไปจ่ายตลาด ซื้ออาหารมาหัดหุงต้มรับประทาน¹²

การส่งผ่านความรู้ที่แต่เดิมอบรมกันภายในบ้านโดยมีแม่เป็นผู้ถ่ายทอด ผลัดเปลี่ยนเป็นอบรมภายในโรงเรียนโดยมีครูเป็นผู้ถ่ายทอด นับเป็นความพยายามที่จะทำให้ผู้หญิงที่เคยอยู่แต่ในบ้านได้ออกมาสู่พื้นที่โรงเรียนซึ่งเป็นพื้นที่นอกบ้านหรือพื้นที่สาธารณะ แต่กระนั้นก็ตาม การให้เด็กหญิงออกมาอยู่ในพื้นที่สาธารณะ (public spheres) ตามที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงภาพลวงตาของสังคมที่ชายเป็นใหญ่กำกับขึ้นต่อตัวผู้หญิง เพราะท้ายที่สุดเด็กผู้หญิงยังคงถูกกักขังหรือติดกับดักด้วยการต้องเรียนรู้เรื่องราวที่อยู่ภายในบ้าน (private spheres) อยู่ดี และยังคงต้องเรียนรู้เพื่อที่เด็กผู้หญิงจะต้องตอบรับต่อบทบาททางเพศ (gender role) ที่สังคมชายเป็นใหญ่กำหนดไว้ จึงไม่อาจเป็นการกล่าวเกินเลยไปว่า หลายครั้งที่สังคมชายเป็นใหญ่พยายามจะสร้างมายาคติว่า ได้ให้โอกาสผู้หญิงออกมาอยู่ในพื้นที่สาธารณะเฉกเช่นชาย แต่เบื้องลึกความจริงแล้วเป็นเพียงการหลอกล่อให้ผู้หญิงรู้สึกว่าคุณเองได้รับการปลดปล่อย (liberate) ซึ่งแท้ที่จริงแล้วเป็นการปลดปล่อยแบบจอมปลอมเพราะเป็นแค่การผลัดเปลี่ยนพื้นที่แต่มีเคยได้เปลี่ยนภาระหน้าที่บทบาท หรือแม้แต่กระทั่งวิถีคิดของผู้หญิงอย่างแท้จริง ดังนั้น ผู้หญิงยังคงจำเป็นต้องวิ่งชนกับโลกภายในบ้านที่อยู่บนพื้นที่นอกบ้านเสมอ

หลักสูตรการเรียนการสอนงานบ้านงานเรือนเหล่านี้ ได้สะท้อนบทบาททางเพศสภาพที่สังคมกำหนดให้บทบาทของผู้หญิงไทยผูกโยงกับความเป็นแม่ความเป็นเมีย ผู้หญิงไทยในยุคสมัย

¹¹ ตาล ประทีปประเสน, โรงเรียนกุลสตรีวังหลังกับหม่อมโคลล์, ครั้งที่ 2, (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2517), น. 2.

¹² เรื่องเดียวกัน, น. 6.

ก่อนไม่ได้มีทางเลือกในชีวิตมากมายนัก เมื่อผู้หญิงแต่งงานถือเป็นการผลัดเปลี่ยนจากครอบครัวของพ่อแม่เข้าสู่ครอบครัวใหม่ ผู้หญิงจำนวนมากเป็นแม่บ้านเลี้ยงลูกและปรนนิบัติสามี ผู้หญิงจำนวนน้อยหรือแทบจะหาได้ยากนักที่จะมีโอกาสออกไปทำงานนอกบ้านประกอบกับสภาพของสังคมไทยในยุคนั้นก็ตกกันโอกาสในการประกอบอาชีพของผู้หญิง ผู้หญิงถูกจำกัดให้เป็นได้แค่อาชีพครูกับนางพยาบาลเท่านั้น ด้วยการสร้างความเชื่อที่ว่า ความเป็นหญิงของผู้หญิงเหมาะสมกับการเป็นผู้ดูแล (care taker) ไม่ว่าจะเป็นการดูแลเด็กนักเรียนหรือการดูแลผู้ป่วยก็ตาม เพราะเหตุนี้ผู้หญิงในยุคสมัยดังกล่าวจึงไม่ได้มีโอกาสเรียนในสาขาวิชาอื่นๆ และโรงเรียนหม่อมไค้เล็งเห็นถึงสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นกับเด็กนักเรียนหญิงโดยตระหนักว่า เด็กนักเรียนหญิงมิได้ออกไปเป็นครูทุกคนแต่มีมากคนที่ออกไปเป็นแม่เหี้ยเฝ้าเรือน บ้างเป็นนางงาน บ้างเป็นนายคนนั่งซึ่งนี้วออกคำสั่ง แต่ถึงกระนั้นก็ตามเด็กนักเรียนหญิงก็ควรจะมีกิจกรรมบ้านงานเรือน เพื่อที่จะได้รู้ว่าจะสั่งงานอย่างไรและมีไม่น้อยคนที่จะตกอยู่ในตำแหน่งผู้รับใช้ปฏิบัติคนอื่น งานของคนรับใช้คือสมบัติของผู้ที่จะใช้คนอื่นต่อไป ทั้งหมดนี้ทางโรงเรียนจึงกำหนดให้นักเรียนทุกคนทุกชั้นปฏิบัติงานบ้านเป็นกิจวัตรประจำวันคือ กวาดห้องเรียน ห้องนอน ห้องอาหาร จัดโต๊ะอาหาร ล้างถ้วยชามภาชนะ ฯลฯ แต่จะไม่ให้ใช้เวลามากไปกว่า 20 นาทีต่อวัน¹³

เหตุที่จำต้องกำหนดระยะเวลาทำงานบ้านภายในโรงเรียน เพราะคนไทยในช่วงเวลานั้นมีทัศนคติต่องานบ้านงานเย็บปักถักร้อยว่า เป็นงานที่ไม่มีคุณค่า ไร้ทักษะ ดังจะเห็นได้ในหนังสือบันทึกโรงเรียนกุลสตรีวังหลังกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า การงานที่ทำด้วยมือมักเป็นที่ดูหมิ่นว่าเป็นงานต่ำจึงมีบิดามารดาของนักเรียนที่เป็นเจ้านาย ชำราชากรชั้นสูงและคหบดีมีทรัพย์สินกับบ่าวไพร่จำนวนมากมาขอร้องให้ยกเว้นบุตรของตนจากงานเหล่านี้ โดยจะเพิ่มค่าเล่าเรียนให้เป็นพิเศษ เพราะเข้าใจว่าโรงเรียนไม่มีเงินจ้างลูกจ้างมาทำความสะอาดจึงให้นักเรียนให้ทำเสียเอง ผู้ปกครองบางคนไม่พอใจที่บุตรต้องทำงานบ้าน เพราะตลอดชีวิตบุตรไม่เคยต้องทำงานเอง เขามีเงินทองบ่าวไพร่มากมายอีกทั้งฐานะของเขาก็ดีไม่มีวันตกต่ำ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้ปกครองส่วนใหญ่ได้รับคำอธิบายถึงคุณค่าของการทำงานแล้วมักจะมอบบุตรไว้กับทางโรงเรียนต่อไป แต่บางคนที่ไม่พอใจก็จะนำบุตรสาวส่งโรงเรียนอื่นที่ไม่มีการปฏิบัติงานบ้านงานเรือน นักเรียนบางคนเบื่อหน่ายที่จะต้องทำงานเหล่านี้จนถึงกับลาออกไปแล้วแต่ยังเกลียดโรงเรียนอยู่ก็มี¹⁴

เมื่อการดำเนินงานของโรงเรียนสตรีแห่งแรกในประเทศไทยประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ในเวลาต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถในพระบาทสมเด็จพระ

¹³ ตาล ประทีปประเสน, โรงเรียนกุลสตรีวังหลังกับหม่อมไค้, น. 46.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 47.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปรารถนา ควรจะให้ผู้หญิงได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนเพราะเป็นสมัยที่ หญิงจำเป็นต้องมีความรู้ทัดเทียมชายเพื่อช่วยชายในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ครอบครัว และประเทศชาติแต่มีใม่มุ่งจะให้แข่งขันชาย และเนื่องจากผู้หญิงเป็นบ่อเกิดแห่งกุลบุตรกุลธิดายิ่ง จำเป็นต้องให้ความรู้และวิชาการต่างๆ เพื่อที่ผู้หญิงจะได้นำไปอบรมบุตรธิดาของตนให้เป็นคนดี เป็นพลเมืองดีของชาติต่อไป¹⁵ เหตุนี้เองจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสตรีบำรุงวิชา ซึ่งเป็นโรงเรียนที่เน้นวิชาการบ้านการเรือนที่ควรแก่สตรีเพศและจัดตั้งโรงเรียนสำหรับเชื้อพระวงศ์ และบุตรหลานข้าราชการบริพารในปี พ.ศ. 2447 คือ โรงเรียนสุนันทาลัยเน้นการสอนวิชาการต่างๆ รวมทั้งการเย็บปักถักร้อยมารยาทในสังคมอีกด้วย ต่อมาปี พ.ศ. 2449 ทรงโอนโรงเรียนสตรีบำรุงวิชา ให้ขึ้นเป็นของกระทรวงธรรมการ(กระทรวงศึกษาธิการ)และเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเสวกภา ดังนั้น จึงเหลือเพียงโรงเรียนสุนันทาลัยที่เป็นโรงเรียนในสวนพระองค์(ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนราชินี)อยู่ในความดูแลของหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล ซึ่งเป็นพระธิดาของสมเด็จพระยาเทเวระ วงศ์โรปกการพระเชษฐาในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้เน้นย้ำว่า โรงเรียนราชินีจะเป็นโรงเรียนที่หล่อหลอมเยาวชนสตรีให้งามด้วยความรู้ความสามารถงามด้วยกิริยามารยาทและความประพฤติ¹⁶

ต่อมาไม่นานนักมีโรงเรียนสตรีอื่นๆ ก่อตั้งขึ้นตามมามากมาย เช่น โรงเรียนสายปัญญา โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม โรงเรียนสตรีวิทยา ฯลฯ¹⁷ ล้วนได้รับแนวทางจัดการศึกษาจากโรงเรียนราชินีเป็นหลักคือ เป้าหมายการศึกษาเพื่อเป็นแม่บ้านทันสมัยที่รักษาคุณธรรมและความประพฤติตามแบบกุลสตรีจารีตนิยม เด็กผู้หญิงที่เข้ามาเรียนมักมาจากครอบครัวชนชั้นกลางพ่อค้า นายทุน ขุนนางหรือข้าราชการระดับกลาง ส่วนผู้หญิงระดับล่างที่มาจากครอบครัวเกษตรกรผู้ให้แรงงานยังไม่มีคามตื่นตัวต่อการศึกษาเท่าไรนักเพราะการเรียนหนังสือจำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่าย นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นโดยคณะแม่ชีแคทอลิกจากประเทศฝรั่งเศสคือ โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์เมื่อประมาณ พ.ศ. 2450 จึงกล่าวได้ว่า สถานการณ์ของสังคมไทยในช่วงยุคสมัยนั้นมีการตื่นตัวในการก่อตั้งโรงเรียนสตรีหลายแห่งทั้งที่อยู่ในพระอุปถัมภ์ของเจ้านายหญิงชั้นสูงหรือจากความต้องการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ รวมถึงโรงเรียนที่อยู่ในความดูแลของรัฐบาลโดยตรงหรือ

¹⁵ พรพนศรี วิชาการกุล, "วิวัฒนาการทางการศึกษาของหญิงไทย," น. 24.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 21-22.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 54-59.

โรงเรียนเอกชนต่างๆ ด้วย¹⁸ ถึงกระนั้นก็ตาม แม้ว่าหญิงไทยชนชั้นสูงแล้วจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการสนับสนุนก่อตั้งโรงเรียนสตรีในยุคเริ่มแรกแต่ทัศนคติที่มีต่อการสนับสนุนให้ผู้หญิงได้เรียนหนังสือเป็นไปอย่างมีลักษณะทั้งผลักดันและทั้งเตือนให้พึงสังวรณในความเจียมเนื้อเจียมตัวอยู่เป็นที่ จะเห็นได้จากประโยคที่ว่า หญิงจำเป็นต้องมีความรู้ทัดเทียมชายแต่ขณะเดียวกันความรู้ที่มั่นมิใช่มีไว้เพื่อแข่งขันชาย แนวคิดที่ทำให้หญิงสยบยอมต่อความเป็นเพศที่ต่ำกว่าชายเหล่านี้ปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่งท่ามกลางบรรยากาศที่ประเทศชาติต้องการเร่งพัฒนาการศึกษาสำหรับเด็กผู้หญิง ความเชื่อแบบเดิมๆ ว่า ความรู้จะทำให้ผู้หญิงปกครองได้ยากขึ้นมิเคยเสื่อมคลายลงภายใต้สังคมที่ชายเป็นใหญ่เฉกเช่นเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นในอดีต ที่สังคมไทยมีคตินิยมไม่นิยมส่งเสริมลูกสาวเรียนหนังสือเพราะจะทำให้เด็กผู้หญิงให้ทำผู้ชายด้วยการเขียนเพลงยาวนำมาซึ่งความเสื่อมเสียได้ หากแต่แนวคิดที่ทำให้ผู้หญิงสยบยอมต่ออำนาจระบบชายเป็นใหญ่ในรูปโฉมใหม่ของยุคที่เร่งรัดพัฒนาการศึกษาเป็นไปอย่างแนบเนียนกว่าและไม่โจ่งแจ้ง ส่วนใหญ่การออกมาเรียกร้องให้ผู้หญิงตระหนักในความเป็นเพศที่เป็นรองมักจะทำโดยหญิงชนชั้นสูงต่อหญิงชาวบ้านทั่วไป

บทความเรื่องการศึกษาของโรงเรียนผู้หญิง¹⁹ สะท้อนปรากฏการณ์ข้างต้นได้เป็นอย่างดี โดยบทความชิ้นนี้ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์ในการเขียนเพื่อโน้มน้าวใจผู้ปกครองให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องส่งบุตรสาวของตนให้ได้รับการศึกษา แต่ในอีกมุมหนึ่งบทความชิ้นนี้ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของวิธีคิดแบบชายเป็นใหญ่ที่แผ่ฝังไปด้วยการตักเตือนหญิง ให้พึงระลึกว่าหญิงที่ได้รับการศึกษาจะต้องสำเหนียกตนต่อบทบาทความเป็นแม่ความเป็นเมียที่ถูกติดมากับความเป็นเพศหญิงมาแต่กำเนิดโดยจะละทิ้งไม่ได้ เห็นได้จากประโยคต่อไปนี้ หญิงที่ได้รับการศึกษาแล้วควรจะเป็นคนหมั่น, มีความซื่อตรง, มีความเจียมตัว, มีหิริโอตตปัส, ถ้าจะต้องเป็นภรรยาใครก็ให้เปนครูร่วมทุกข์สุขได้, เช่นชายหามหญิงต้องกระเดียด, ลมหัวจมน้ำด้วยกัน, ถ้าจะได้เป็นมารดา ก็ให้รู้จักอบรมบุตรบำรุงสั่งสอนลูกให้อยู่ในศีลธรรมและคุณความดีทั้งปวง; การจะได้สามีที่ไม่คู่ควรกัน, หรือแย่งสามีผู้อื่นนั้น, ให้รู้สึกว่ายอมตายเสียเพราะหักห้ามรัก... ดังนั้น แท้ที่จริงแล้ว

¹⁸ วารุณี โอสถารมย์, "งานเขียนประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทย," วารสารรวมบทความประวัติศาสตร์, ฉบับที่ 25, (ไม่ปรากฏเดือนที่พิมพ์, 2546), น. 79.

¹⁹ พิจิตรจิราภา เทวกุล, หม่อมเจ้าหญิง, "การศึกษาของโรงเรียนผู้หญิง," ดุสิตสมิตฉบับพิเศษ (กรุงเทพฯ: ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), น. 29-30. (มูลนิธิหม่อมราชวงศ์เทวกุลในพระบรมราชานุปถัมภ์จัดพิมพ์โดยเสด็จพระกุศลซึ่งสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัฒนคดีทรงบำเพ็ญเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว).

ความรู้ที่หยิบยื่นให้แก่เด็กผู้หญิงจึงมีขึ้นเพื่อให้เด็กผู้หญิงมีโอกาสในชีวิตที่ทัดเทียมชายแต่เป็นการให้ที่ผู้ให้ต้องการให้ผู้รับตระหนักถึงความเป็นเจ้าของตำแหน่งแห่งที่ของความรู้ที่มีมาก่อนว่าเป็นของชายที่หญิงไม่ควรเข้าแข่งขันและไม่ควรหลงลืมบทบาทหน้าที่เดิมที่สังคมคาดหวังไว้ นอกจากนี้แนวคิดที่ทำให้หญิงสยบยอมอำนาจของชายยังพบได้ในประเด็นอื่นๆ อีกเช่น การพยายามแบ่งแยกความรู้ของเด็กผู้หญิงเด็กผู้ชายโดยพิจารณาจากเพศ (sex) ที่เกิดขึ้นทางชีวภาพเป็นสำคัญ แนวความคิดนี้ถูกนำไปใช้บังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาของหญิง²⁰ว่า ท่านว่าหญิงต้องได้รับความเสมอภาคกับชายในการศึกษาแต่หญิงมีภาระพิเศษโดยธรรมชาติ ท่านให้วางหลักสูตรการศึกษาของหญิงให้มีวิชาติดพันกับของชายบ้างแต่จะไม่ติดกันโดยปริมาณหรือโดยส่วนสูงตานั้นเลย²¹หรือในพระราชหัตถเลขาที่ว่า ถ้ารับเป็นทุนของรัฐบาลทั้งหมดเห็นว่าจะตั้งโรงเรียนผู้ชายเป็นปลูกคนไว้ใช้ดีกว่าตั้งโรงเรียนผู้หญิงซึ่งเป็นหน้าที่ของตัวเองซึ่งจะต้องหาวิชาใส่ตัวสำหรับจะได้ไปมีตัวเป็นแม่เรือนก็ควรออกทุนตัวเองบ้าง รัฐบาลช่วยแต่ให้มีสถานที่แลตรวจตราปลดเปลื้องความขัดข้องก็พอสมควรแล้ว²²

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความสับสนและขัดแย้งต่อวิธีคิดในการพัฒนาการศึกษาแก่เด็กผู้หญิงที่กล่าวมาข้างต้นนี้ กระบวนการเคลื่อนไหวเชิงสตรีนิยมต่อประเด็นการศึกษาของหญิงไทยในยุคนั้นกลับเป็นไปอย่างเข้มข้นด้วยเช่นกัน แนวทางการเรียกร้องให้หญิงมีสิทธิได้เล่าเรียนหนังสือเท่าเทียมชายทำได้ในหลายรูปแบบแต่ที่เด่นชัดคือ ในวารสาร “กุลสตรี” (เป็นวารสารที่วางจำหน่ายในช่วงปลายรัชกาลที่ 5) โดยมีใจความสำคัญที่ต้องการผลักดันประเด็นความเท่าเทียมทางการศึกษาของผู้หญิงว่า ถ้าจะไม่ยอมให้หญิงมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนแล้ว หญิงก็ตกไปเป็นพวกโหดเขลา ฝ่ายชายก็คงเลือกหาแม่เรือนดีไม่ได้ เมื่อมีแม่เรือนไม่ดีแล้วความเดือดร้อนก็คงตกอยู่แก่ชายทุกเมื่อ นอกจากนี้ยังพบวารสาร/หนังสือผู้หญิงในช่วงระยะเวลาดังกล่าวและต่อมา (สมัยรัชกาลที่ 6 จำนวน 4 เล่มและสมัยรัชกาลที่ 7 จำนวน 10 เล่ม) ที่ยังคงเรียกร้องเรื่องการศึกษาของสตรีต่อไปแต่ข้อเรียกร้องมีการพัฒนาไปเป็นประเด็นอื่น เช่น เรื่องการจัดหลักสูตรการศึกษาของหญิงให้เท่าเทียมกับชาย เรียกร้องให้มีการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เรียนวิชาอื่นๆ เจกเช่นเดียว

²⁰ พรพนศรี วิชากรกุล, “วิวัฒนาการทางการศึกษาของหญิงไทย,” น. 33.

²¹ ศยามานนท์, รองประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, “หนังสือราชอาณาจักรของมองเซนเยอร์ บิลเลอกัวซ์,” น. 131. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, น. 33.

²² หจข. เอกสารศข. 50.4/1, เรื่องซ่อมแซมโรงเรียนสุนันทาลัยจัดทำเป็นโรงเรียนราชินีและถวายเป็นของหลวง. อ้างถึงใน สุนันทา นิตยจินต์, “การศึกษาของสตรีไทยระหว่างพุทธศักราช 2411ถึง2475,” น. 124.

กับชาย แต่วารสารที่ก้าวหน้าอย่างมากในยุคนั้นคือ วารสารหญิงไทย(เป็นหนังสือพิมพ์รายวันของผู้หญิง)ได้เรียกร้องเสนอว่า ควรให้มีการสอนวิชาความรักในโรงเรียน โดยให้เหตุผลว่า จะไปมัวคิดว่าเป็นการนำบดสีอยู่ทำไมเล่าเพราะสตรีทุกคนต้องมีสามีตามกฎหมายและก่อนจะได้สามีนั้น จำเป็นต้องเลือกสามีที่ดีที่สุด ที่ควรจะต้องเลือกได้ด้วย แต่ถ้าไม่มีความรู้เรื่องรักจะทำอย่างไรจึงทราบได้ว่า ความรักที่บุรุษนำมามอบให้นั้นจะเป็นของแท้หรือของเทียมจึงควรแบ่งหลักสูตรเป็น 3 ขั้นตอนคือ สตรีสาวที่เดียงสาจำเป็นที่สุดที่จะต้องเรียนวิชาพิสุจน์ผู้ชายหรือค่าของความรักเสียก่อน เพื่อเป็นแสงสว่างนำวิถีชีวิตให้ดำเนินไปพ้นจากบุรุษภัยในเบื้องต้น แล้วจึงเลื่อนไปเรียนวิชาสงวนความรักที่เกิดขึ้นให้ดำรงอยู่ด้วยอาการราบรื่น และเรียนวิชาแม่บ้านการฝีมือเป็นส่วนประกอบเป็นบทพหุสถาน²³ การเคลื่อนไหวเชิงสตรีนิยมด้านการศึกษาของผู้หญิงไทยที่ปรากฏในรูปแบบความที่จัดพิมพ์ขึ้นทางวารสารผู้หญิงเหล่านี้ ถือว่าเป็นการพยายามที่จะสั่นคลอนวิถีคิดแบบชายเป็นใหญ่เมื่อไรก็ตามที่อำนาจของชายเริ่มถูกสั่นคลอนมักจะส่งผลให้เกิดการกระทำตอบโต้กลับที่รุนแรง (backlash) เสมอ เช่น การแสดงความคิดเห็นของกรมหมื่นไชนนาทนเรนทรผู้รับผิดชอบด้านการศึกษาที่ย้ำเตือนว่า หญิงควรจะมีโอกาสได้เล่าเรียนสูงเท่าชายแต่ต้องไม่เรียนวิชาที่เป็นอาชีพของชายโดยเฉพาะในเรื่องการบริหารปกครองประเทศนั้นมิใช่เรื่องของหญิงและทรงย้ำว่า ต้องระวังอย่าให้ผู้หญิงแย่งงานของผู้ชาย อย่าให้อวดดี วิวาทกับผู้ชาย ถึงจะให้เรียนให้มากเท่ากับผู้ชายก็ต้องสอนให้เป็นผู้หญิงและให้รู้สึกตัวว่าเป็นผู้หญิงอยู่เสมอ (สตรีนิพนธ์ 15 ตุลาคม 1547) จะเห็นได้ว่าการตอบโต้กลับ (backlash) ในที่นี้คือ ชายชั้นสูงและตัวแทนของรัฐชายที่ทำหน้าที่ในด้านการจัดการศึกษาที่พร้อมจะสำเหนียกให้ผู้หญิงตระหนักถึงความเป็นหญิงที่เป็นรองและอ่อนด้อยกว่าชายเสมอ

จากทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการอ้างความคิดแบบชายเป็นใหญ่ให้ดำรงอยู่อย่างมีประสิทธิภาพยาวนานเกิดขึ้นจากการถ่ายทอดอุดมการณ์เรื่องเพศตามที่สังคมกำหนดผ่านสถาบันกระแสหลักต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา สื่อมวลชน ฯลฯ ซึ่งล้วนมีผลสำคัญยิ่งต่อการปลูกฝังระบบคิดของคนในสังคมที่เรียกว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization process) สถาบันการศึกษานับเป็นสถาบันที่มีบทบาทและสำคัญ เนื่องจากเป็นแหล่งรวมของการถ่ายทอดความรู้ที่มีได้จำกัดอยู่เพียงความรู้เชิงวิชาการ แต่ยังรวมถึงการสร้างทัศนคติหรือวิถีคิดแก่ผู้เรียนเพื่อใช้อธิบายประสบการณ์ชีวิตของตน โรงเรียนจึงเป็นแหล่งรวม

²³ หนังสือพิมพ์หญิงไทย (13 กันยายน 2475: ไม่ปรากฏเลขหน้า). อ้างถึงใน ศิริพร สะโครบาเน็ค, "การเรียกร้องสิทธิสตรีของหญิงไทย(2398-2475)." วารสารกลุ่มเพื่อนหญิงสตรีทัศน์. เล่มที่ 3, (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์: 2526), น. 30-31.

ของการถ่ายทอดค่านิยม ขนบจารีตและอุดมการณ์ของสังคม โดยเฉพาะในสังคมที่ชายเป็นใหญ่ การถ่ายทอดอุดมการณ์ทางเพศสภาพย่อมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ถึงแม้ว่าในงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาของสตรีไทยที่ผ่านมาในประเทศไทยมักเป็นการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบวัดระดับความสามารถนักเรียนหญิงกับนักเรียนชายต่อประเด็นใดประเด็นหนึ่งเช่น ความถนัดในวิชาเรียน ความเข้าใจในเรื่องเพศสัมพันธ์ ทัศนคติและการปรับตัวในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น ฯลฯ แต่ผู้ศึกษาไม่ได้สนใจในประเด็นเหล่านั้นเลยแต่เลือกที่จะสนใจว่า มีการปลูกฝังอุดมการณ์ความเป็นหญิงตามที่สังคมชายเป็นใหญ่คาดหวังผ่านระบบการศึกษาในโรงเรียนสตรีอย่างไร เนื่องจากผู้ศึกษาเห็นว่าการอบรมสั่งสอนให้ผู้หญิงอธิบายและเข้าใจในความเป็นเพศหญิงของตัวเองเป็นวิธีการหนึ่งที่จะใช้ควบคุมผู้หญิงได้อย่างแยบยล อีกทั้งโรงเรียนสตรีเป็นสถาบันแห่งการผลิตซ้ำความเป็นหญิงที่เด็ดขาดและไร้การตั้งคำถามว่ามันได้ผลิตซ้ำอะไรและอย่างไรบ้าง ทั้งๆ ที่โรงเรียนสตรีเป็นสถาบันการศึกษาที่เก่าแก่และระบอบการศึกษามีมาอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

ผู้ศึกษาทำงานชิ้นนี้ด้วยการมองผ่านประสบการณ์ของตนเองครั้งที่เคยได้รับการอบรมจากโรงเรียนสตรีซึ่งระดับมัธยมศึกษาตอนต้นทำให้เชื่อว่า การอบรมเด็กนักเรียนหญิงในโรงเรียนสตรีมีทิศทางเฉพาะที่แตกต่างจากโรงเรียนสหศึกษาหรือโรงเรียนชายล้วน โดยผู้ศึกษาดังสมมติฐานเบื้องต้นว่า โรงเรียนสตรีมีแนวทางอบรมนักเรียนหญิงให้ตระหนักต่อความเป็นหญิงของตนในวิถีทางที่ตอบรับหรือรับใช้วิถีคิดในระบบปิตาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ในประเด็นเรื่องความแตกต่างของโรงเรียนสตรีกับโรงเรียนสหศึกษาถือเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงมาอย่างช้านานและยังเป็นอุปสรรคหนึ่งในการจัดการศึกษาของประเทศไทยช่วงระยะแรกๆ ด้วย²⁴ โดยเป็นเรื่องของคตินิยมของคนไทยในสมัยก่อนที่มักมีข้อห้ามมิให้เด็กหญิงกับเด็กชายศึกษาร่วมกันเนื่องจากเกรงปัญหา

²⁴ ทั้งๆ ที่ในระยะเริ่มแรกของการจัดการศึกษาสำหรับเด็กผู้หญิง สนับสนุนให้อยู่ในรูปแบบของการทำเป็นโรงเรียนสหศึกษาเพื่อจะได้ขยายการศึกษาแก่ราษฎรทุกระดับชั้นและเพศ โดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีพยายามยกตัวอย่างการจัดการศึกษาประเทศตะวันตกว่า ในระดับประถมศึกษาเด็กอายุ 7-14 ปี หญิงชายยังไม่มีความคิดและพฤติกรรมที่สอดอับในเรื่องปัญหาเพราะเพศทำให้มีความประพฤติผิดรูปแบบอันดีงาม ดังนั้นจึงควรให้เด็กได้เรียนร่วมกันซึ่งจะสามารถเปลี่ยนนิสัยให้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อเพศตรงข้าม และการสร้างโรงเรียนด้วยลักษณะนี้เป็นการประหยัดเพียง แต่อย่างไรก็ตามควรทำให้ต่างกันบ้างในบางวิชาโดยให้นักเรียนชายได้เรียนด้านศิลปหัตถกรรมและกลกรรม ฝ่ายนักเรียนหญิงเรียนด้านการช่างฝีมือ การบ้านการเรือน เป็นต้น (หจข. เอกสาร ร.6 ศ.10/35 เรื่องให้เด็กชายหญิงเรียนปนกัน 16 เมษายน 2461 อ้างถึงใน สุนันทา นิตยจินต์, "การศึกษาสตรีไทยระหว่างพุทธศักราช 2411ถึง2475," น. 184.) แต่แนวความคิดดังกล่าว เป็นสิ่งที่ผู้ปกครองไม่เห็นด้วย (หจข. เอกสาร ศธ.4/60 ขอทราบเรื่องการศึกษาสำหรับเด็กหญิงมณฑลต่างๆ 16 เมษายน 2457 อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, น. 184.)

ความเสื่อมเสียทางเพศ ข้อห้ามดังกล่าวนำมาสู่การกีดกันโอกาสในการศึกษาระดับอุดมศึกษาของผู้หญิง²⁵ ยกเว้นแต่ในโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์และพยาบาล²⁶ ดังนั้น ในประเด็นของการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนหญิง โรงเรียนชาย ตลอดจนถึงโรงเรียนสหศึกษาว่าควรมีความแตกต่างกันยังคงเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันจวบจนถึงปัจจุบัน

คำถามการวิจัย

1. โรงเรียนสตรีอบรมนักเรียนหญิงอย่างไร ทั้งในส่วนของคำสอนของครู ความคาดหวังกับความเป็นหญิงที่ครูมีต่อนักเรียนหรือนักเรียนมีต่อนักเรียนเองด้วยกัน
2. พิจารณาว่าความแตกต่างของชุดความเป็นหญิงที่โรงเรียนกำหนดนั้นกับความเป็นจริงของนักเรียนหญิง เพื่อสะท้อนว่าความเป็นหญิงถูกปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยอย่างไร
3. นักเรียนหญิงยินยอม ต่อรองหรือต่อต้านอย่างไรต่อการหล่อหลอมความเป็นหญิงที่เกิดขึ้นภายในโรงเรียน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดอุดมการณ์ความเป็นหญิงตามที่ระบบชายเป็นใหญ่คาดหวังไว้โดยผ่านสถาบันการศึกษาในโรงเรียนสตรี
2. เพื่อศึกษาความแตกต่างของแนวคิดความเป็นหญิงกับความเป็นจริงของนักเรียนหญิงเพื่อสะท้อนว่าความเป็นหญิงถูกปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย
3. เพื่อศึกษาการยินยอม ต่อรอง และต่อต้านของนักเรียนหญิงต่อชุดความเป็นหญิง

ขอบเขตในการศึกษา

ผู้ศึกษาเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสตรีนิยมที่เน้นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย กลุ่มนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโดยจะต้องได้รับการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสตรี

²⁵ จนกระทั่งในปี 2470 ม. จ. พุนศรีเกษม เกษมศรี คณบดีคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เปิดโอกาสให้สตรีเข้ารับการศึกษาระดับชั้นเตรียมแพทย์

²⁶ วารุณี ไอสถารมย์, วารสารรวมบทความประวัติศาสตร์, น. 96-100.

แห่งนี้ 16 คนและครู 9 คน(ประกอบด้วยครูหญิง 7 คนและครูชาย 2 คน) รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 25 คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้สังคมตระหนักถึงการส่งผ่านชุดอุดมการณ์ความเป็นหญิงที่สังคมชายเป็นใหญ่ กำหนดขึ้นโดยผ่านสถาบันการศึกษาในโรงเรียนสตรี เพื่อให้เกิดการตั้งคำถามต่อความคาดหวัง และการผลิตซ้ำความเป็นหญิงที่ถูกทำให้เป็นเรื่องธรรมดาสามัญของชีวิต และยังต้องการเปิดโปงให้เห็นถึงแนวทางการอบรมผู้หญิงที่มีนัยยะการมองเพศหญิงแบบทวิลักษณ์นิยมโดยที่เพศหญิงถูกจัดวางให้อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ต่ำกว่าชาย นอกจากนี้เพื่อให้นักสตรีนิยมในประเทศไทยได้ตระหนักถึงการเคลื่อนไหวเชิงสตรีนิยมที่ไม่เพียงเน้นแต่ประเด็นความไม่เท่าเทียมกัน แต่ควรคำนึงถึงผลของการกระบวนการขจัดเกลางทางสังคมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตที่ใช้ในการอธิบายเพศสภาพหญิงอย่างมีอคติ นอกจากนี้แล้วยังเป็นการเชิดชูประเด็นว่า การกดขี่ผู้หญิงด้วยการสอนให้ผู้หญิงคิดในทิศทางของผู้หญิงตามที่สังคมชายเป็นใหญ่คาดหวังไว้เป็นการกดขี่ที่เป็นอันตราย และสมควรที่สังคมไทยจะรื้อถอนถอนวิธีการดังกล่าว

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

การต่อรองหมายถึง การที่นักเรียนหญิงได้ต่อรองกับชุดความเป็นหญิงที่ได้รับปลูกฝังจากโรงเรียน โดยอาจแสดงออกในระดับที่แตกต่างกัน มีวิธีการที่ต่างรูปแบบด้วย เช่น การตีความหมายใหม่ด้วยการปฏิเสธหรือเพิกเฉยที่จะปฏิบัติตาม แม้แต่กระทั่งการเห็นด้วยแค่แนวคิดแต่ไม่ปฏิบัติตามก็ได้ หนึ่ง นักเรียนหญิงอาจแสดงการต่อรองและยินยอมได้ทั้งภายในคนๆ เดียวกันโดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์และประเด็นของเรื่องนั้นๆ ที่ทำให้นักเรียนตัดสินใจเลือกกระทำหรือไม่กระทำ การต่อรองของนักเรียนหญิงมิได้กระทำเพียงต่อครูหรือต่อโรงเรียนโดยเลือกที่จะไม่ประพฤติตัวตามแบบอย่างที่ครูสอนเท่านั้น แต่อาจจะมีวิธีการในรูปแบบอื่นๆ อีกเช่น การนิทนาคร การตั้งฉายา หรือการพยายามแสดงความคิดเห็นของตนต่อเพื่อนในกลุ่ม ในห้อง หรือในโรงเรียน ซึ่งอาจกระทำทั้งภายในพื้นที่โรงเรียนและนอกโรงเรียนก็ได้ ตลอดจนรวมถึงรูปแบบวิธีการต่อรองที่เป็นทางการโดยทางโรงเรียนอนุญาต เช่น การเขียนบัตรสนเท่ห์ เป็นต้น และต่อรองต่อต้านอาจจะหมายรวมถึงการไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนเพื่อแสดงถึงความไม่เห็นด้วยกับครูหรือโรงเรียน ตลอดจนจนถึงความไม่พึงพอใจในเรื่องต่างๆ หรือในอีกหนทางหนึ่งของการต่อรองหรือ

ต่อต้านอาจเป็นการกระทำเพื่อที่จะให้ได้มีวิถีทางที่ใช้ระบายความรู้สึก เพียงเพื่อที่จะทำให้สามารถดำรงสถานะการเป็นนักเรียนที่อยู่ในภายใต้กฎระเบียบที่เคร่งครัดของโรงเรียนได้ต่อไป ไม่จำเป็นว่า การต่อรองหรือต่อต้านจะต้องเป็นการปฏิเสธเพื่อคัดค้านหรือหักล้างกับโรงเรียนจนกระทบกระทั่งกับการดำรงอยู่ของสถานะนักเรียนในโรงเรียน